

23. Çocuk edebiyatının başlangıcına dair bir değerlendirme

Kemal ŞİMŞEK¹

Atila KARTAL²

APA: Şimşek, K. & Kartal, A. (2022). Çocuk edebiyatının başlangıcına dair bir değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 344-356. DOI: 10.29000/rumelide.1164173.

Öz

Çocuklar, toplumların yarınlarıdır. Geleceği düşünen toplumların, çocukları ihmal etmesi, onların öneminin farkında olmaması mümkün değildir. Konunun öneminin farkında olan her fert ve toplum, çocukları önemsemiş, onların yetiştirilmesi ve eğitimi için çalışmıştır. Avrupa’da 14’üncü ve 18’inci yüzyıllar arasında meydana gelen Reform, Rönesans, Coğrafi Keşifler, matbaanın icadı, Sanayi Devrimi gibi gelişmeler, çocuklara duyulan ihtiyacın önemini ortaya çıkarmıştır. Bahsedilen gelişmeler, çocuğun yeni anlayışa göre eğitilmesini zorunlu kılmıştır. Aynı dönemde psikoloji, çocuk gelişimi, eğitim bilimi gibi alanlardaki gelişmeler doğrultusunda, çocuklara yönelik edebi eser yazma girişimleri başlamıştır. Çocuk edebiyatı ve kavramı, bu girişimler sonucunda ortaya çıkmıştır. 18’inci yüzyıldan itibaren ortaya çıktığı kabul edilen çocuk edebiyatı, süreç içerisinde çeşitli etkenler sebebiyle değişerek gelişimini sürdürmüş dolayısıyla başladığı iddia edilen dönemdeki gibi kalmamıştır. Edebiyatçı ve yazarlar bu alanda pek çok eser yazmışlardır. Edebi eserler yanında çocuk edebiyatının ilkelerinin belirlenmesini sağlayan pek çok araştırma eleştiri kitapları da yazılmıştır. Çocuk edebiyatı ve kavramı, pek çok problem ve sorunun da tartışılmasına sebep olmuştur. Örneğin çocuk edebiyatı nedir? Var mıdır? Tam olarak ne zaman başlamıştır? Edebiyattan farkı nedir? Şeklindeki sorular, sürekli tartışılmaktadır. 18’inci yüzyılda Avrupa’da yaşanan gelişmelerle ortaya çıkıp, süreç içinde bugünkü şeklini alan çocuk edebiyatının, tam olarak ne zaman başladığı merak uyandırmaktadır. Bu çalışmada, çocuk edebiyatının tam olarak ne zaman başladığı konusu araştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Edebiyat, Çocuk Edebiyatı

An assessment of the beginning of children’s literature

Abstract

Children are the future of societies. It is not possible for societies that think about the future to neglect children and not be aware of their importance. Every individual and society, aware of the importance of the subject, cared about children and worked for their upbringing and education. Developments such as the Reformation, Renaissance, Geographical Discoveries, the invention of the printing press, and the Industrial Revolution that took place between the 14th and 18th centuries in Europe revealed the importance of the need for children. The mentioned developments made it necessary to educate the child according to the new understanding. In the same period, in line with the developments in fields such as psychology, child development and educational science, attempts to write literary works

¹ Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belağatı ABD (Antalya, Türkiye), kemalsimsek@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9321-9383. [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.06.2022-kabul tarihi: 20.08.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1164173]

² Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Antalya, Türkiye), atilakartal@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4706-9940

for children started. Children's literature and its concept emerged as a result of these initiatives. Children's literature, which is accepted to have emerged since the 18th century, has continued its development by changing due to various factors in the process. Therefore, it did not remain as it was in the period claimed to have begun. Authors and writers have written many works in this field. In addition to literary works, many research and criticism books have been written that help determine the principles of children's literature. However, the concept of children's literature has led to the discussion of many problems and issues. For example, what is children's literature? Is there? When exactly did it start? How is it different from literature? The questions in the form have been constantly discussed. It arouses curiosity when exactly children's literature, which emerged with the developments in Europe in the 18th century and took its current form in the process, began. In this study, the subject of exactly when children's literature started will be investigated.

Keywords: Child, Literature, Children's Literature

1. Giriş

Çocuk edebiyatı kavramı, on dokuzuncu yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Ancak kavramın ortaya çıkması, birtakım tartışmalara da sebep olmuştur. Bu tartışmaları şu sorularla özetlemek mümkündür. Çocuk edebiyatı, nedir? Var mıdır, yok mudur, yetişkin edebiyatından farkı nedir? Varsa tam olarak ne zaman başlamıştır?

Çocuk edebiyatını, genel edebiyattan ayırmayanlar onun var olmadığını; edebiyatın bir alt türü olduğunu savunanlar ise onun var olduğunu iddia etmektedirler. Çocuk edebiyatının on dokuzuncu yüzyıldan sonra başladığını ileri sürenlerin yanı sıra daha eski çağlardan beri var olduğu iddia edenler de vardır. Bunlara göre çocuk edebiyatı, çocukluk kadar eskidir. Yetişkin edebiyatı ile çocuk edebiyatı arasında edebî sanatlar bakımından fark yoktur. Ancak hitap ettiği kesimin yaş ve algı seviyesine uygun dil, üslup kullanımı ve metin içeriği bakımından ondan farklıdır. Çocuk edebiyatı için yapılan tanımlar ihtilaflıdır, bu yüzden herkes tarafından kabul gören bir tanım yoktur. Dolayısıyla farklı bakış açılarından hareketle pek çok tanım yapılmıştır.

Burada çocuk edebiyatının başlangıcına dair bir değerlendirme yapabilmek için araştırmaya önce tanımdan başlanacak ardından diğer meseleler ele alınacaktır.

2. Çocuk edebiyatı nedir?

“Çocuk edebiyatı” kavramının herkes tarafından kabul gören tek bir tanımı yoktur. Ortak noktalara sahip birbirine benzer tanımların yanı sıra farklı bakış açılarından hareketle yapılan birbirinden farklı pek çok tanımı da vardır. Bunun nedeni bazı tanımların hedef kitleyi, yaş dönemlerini, çocuk edebiyatının işlevini, hedeflerini, önemini; bazı tanımların çocuk edebiyatının araçlarını, toplumsal rolünü, yetişkin edebiyatından farkını, zorluk ve karmaşıklığını, bu alanda yazan yazarların sahip olması gereken nitelikleri, bu edebiyatın içerik ve türlerini; bazı tanımların ise çocuk edebiyatının var olup olmadığı şeklindeki soruya göre tanım yapılmasıdır. Bu yüzden burada genel bir çocuk edebiyatı tanımına yer verilecektir.

Yukarıda belirtilen farklı boyutların tamamını dikkate alan kapsamlı, genel tanımlar yapılmıştır. Bunlardan birine göre çocuk edebiyatı: “Temel kaynağı çocuk ve çocukluk olan; çocuğun algı, ilgi, dikkat, duygu, düşünce seviyesine ve hayal dünyasına uygun; çocuk bakışını ve çocuk gerçekliğini yansıtan;

duyguda, dilde, düşüncede çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle sunan; çocuğa okuma alışkanlığı kazandırması yanında edebiyat, sanat ve estetik yönden çocuğun gelişmesine katkı sağlayan; çocuğu duyarlı biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatıdır.”³

Benzer bir tanıma, yazılı olmayan sözlü ürünler de dâhil edilerek kapsamın genişletildiği görülmektedir; “Çocuk edebiyatı, çocukların büyüme ve gelişmelerine; hayallerine, duygularına, düşüncelerine, yeteneklerine ve zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı edebî ürünlerin tamamıdır.”⁴

Görülebileceği gibi, ilgili farklı bakış açılarıyla, birçok tanım yapılagelmiştir⁵. Yukarıda verilen tanımlardan hareketle aşağıdaki gibi daha kapsamlı bir tanım yapmak mümkündür.

Çocuk edebiyatı, çocukluk dönemi içinde bulunan bireyler için özel olarak sanatkârlar tarafından çocuk bakışı ve çocuk gerçekliğini dikkate alarak yalın bir dille yazılan; çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal ve dil gelişimini göz önünde bulunduran; çocuğun yeteneklerinin açığa çıkmasına yardımcı olan, isteklerini uyaran ve doyuran; geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir bağ kuran; kültürel mirasa sahip çıkarak onun genç nesillere aktarılması işlevini gören ve çocuğun kişilik, kültürel kimlik kazanmasına yardımcı olan; amaçlı, disiplinler arası ve çağın değerlerini barındıran; bunu yaparken okunduğunda farkındalık yaratarak eğlendirerek öğreten, sağlam bir estetik duygunun oluşmasına katkıda bulunan, çocuğun toplumsal rollerini öğrenmesini, mutlu olup mutlu etmesini sağlayan, yazılı ve sözlü her tür ürünü içine alan edebî bir türdür.

Yukarıda tanımı yapılan çocuk edebiyatı, 17’nci yüzyılda Avrupa’da özellikle psikoloji, gelişim psikolojisi, eğitim psikolojisi, eğitim bilimleri, çocuk gelişimi gibi bilim dallarında elde edilen veriler doğrultusunda çocuklara yönelik edebî ürünler yazma girişimleriyle ortaya çıkan edebiyattır. Ayrıca bu edebiyat, 16’ncı yüzyıldan itibaren çocuğun ve toplumsal işlevinin önemini keşfeden Avrupalıların, çocuk eğitimi alanına ağırlık vermeye başlamasıyla çocuk edebiyatı kavramı gündeme gelmiştir. O dönemlerden günümüze kadar gelişimini sürdürüp yukarıdaki tanımda belirtilen niteliğe ulaşmıştır.

3. Çocuk Edebiyatının imkânı ve yetişkin edebiyatından farkı

Çocuk edebiyatı her ne kadar sanatsal yönden yetişkin edebiyatından bağımsız bir edebiyat olmasa da ondan dil, üslup ve hedef kitlenin seviyesine uygunluk bakımından ondan farklı yanları da bulunmaktadır.

Çocuk edebiyatı, sanatsal açıdan ve edebî araçlar bakımından yetişkin edebiyatından farksızdır. Çünkü çocuk edebiyatı, edebî kriterler bakımından yetişkin edebiyatına benzemektedir. Ancak çocuk edebiyatı, ele aldığı konular ve işlediği düşünceler, dil, üslup, vb. bakımlardan yetişkin edebiyatından ayrılır. Çünkü çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermesi, onların duygu ve algı seviyelerine uygunluk bakımından yetişkin edebiyatından farklıdır⁶. Çocuk edebiyatı, yetişkin edebiyatının aksine çocukların

³ Mustafa Ruhi Şirin, *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*, Kök Yayıncılık, Ankara, Ekim 2007, s.16.

⁴ Alemdar Yalçın; Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s.17.

⁵ Daha fazla bilgi için bk.: Kemal Demiray, *Türkçe Çocuk Edebiyatı*. (12. Baskı) Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.16.; Enver Naci Gökşen, *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*. (Geliştirilmiş 5. Basım) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 9.; A. Ferhan Oğuzkan, *Çocuk Edebiyatı*, (7. Basım) Anı Yayıncılık, Ankara, 2001, ss. 2-3; Alemdar Yalçın ve Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, ss. 5-6; Zeki Gürel, *İkibine Doğru Çocuk Edebiyatımız*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001, s.3; Ülkü Tamer, *Çocuk Edebiyatı*, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı* (hızl. Mustafa Ruhi Şirin), Gökyüzü Yayınları, İstanbul, 1988, s. 330; Selahattin Dilidüzgün, *Çocuk Kitaplarında Yazınsal Nitelik*. I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, (hızl. Doç. Dr. Serdar Sever) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 257.

⁶ Hadi Nu'man el-Hiti, Sekafetu'l-etfal, 'Alemu'l-Ma'rife, Kuveyt, 1988, s.148-150.

iç dünyalarını anlama konusunda derin bir yeteneğe muhtaçtır. Çocuklara sunulan edebiyat bile çocukların gelişim dönemlerine göre farklılıklar arz etmektedir. Bizzat çocukluk aşamalarının kendisi çocuklara sunulan edebiyat türleri konusunda birbirinden farklıdır⁷.

Çocuk edebiyatı herkese hitap eder. Ancak etkilenme oranı büyükten küçüğe fark eder. Bu yüzden çocuk edebiyatı kendine özgü bazı özelliklere niteliklere sahiptir. Bu nitelikler, çocuk edebiyatçısı üzerinde belirleyici olur, onu sınırlar; çocuk edebiyatçıların, çocuğun geçirmiş olduğu aşamaların bilincinde olmalarını zorunlu kılar. Bu özelliklerinden ötürü çocuk edebiyatının özel bir edebiyat türü olarak ortaya çıktığı görülür. Çocuk edebiyatının dili, üslup yapısı, sanatsal formu, edebî türleri edebî nitelikleri yetişkin edebiyatıyla benzer kriterlere sahip iken çocukların yaş, algı, duygu ve düşünce seviyelerine de özgü olmalıdır. Onun bu özelliği çocuk edebiyatı yazarlarını yetişkin edebiyatı yazarlarından ayırmaktadır. Çocuk edebiyatı basit bir üsluba da muhtaçtır. Çünkü çocuk edebiyatı beden, zihin ve ruhen özel niteliklere sahip alıcılara yönelik bir edebiyattır. Bu nitelikler, yetişkinlerin sahip oldukları niteliklerden farklıdır⁸.

Çocuk edebiyatı, yetişkin edebiyatına göre daha basit ve sade bir edebiyattır. Burada bahsedilen basitlik, karmaşıklığın zıddıdır; ancak basitlik demek bu edebiyatın hedeflerinin, sorumluluğunun olmaması anlamına gelmez. Mesela romanda basitlik, kelimeler, cümle yapıları, terkipler, romandaki kişiler, kişi sayısı, kişilik yapısı, olaylar, bağlamda sadelik, çocuğun seviyesine uygunluk demektir⁹. Burada dikkat edilmesi gereken husus, basitlik ilkesinin, yetişkin edebiyatının çocuklara uyarlanması anlamında algılanmamasıdır. Aksine çocuk edebiyatı kendine has özellikleri kuralları olan bir edebiyat türüdür. Çünkü çocukların ihtiyaçları, yetenekleri, ilgileri ve diğer özellikleri yetişkinlerle aynı değildir. Bu yüzden yetişkinler için yazılan eserler, çocuklara uyarlanırken daha titiz davranılmalı; çocukların yetenekleri, fiziksel, psikolojik ve toplumsal gelişim düzeyi gibi durumları dikkate alınmalıdır¹⁰.

Sonuç olarak çocuk edebiyatı, edebiyattan ayrı, bağımsız bir edebiyat değildir. Edebiyatın konu, tür ve kriterleri gibi birtakım niteliklerine sahip olması bakımından onunla aynıdır. Ancak yalınlık, basitlik, çocuğa görelilik, konu, fikir, dil ve üslup, vs. bakımlardan da yetişkin edebiyatından farklı olarak titizlik, ustalık, incelik gerektiren bir geçiş dönemi edebiyatıdır. İkisi arasında fark olması, onu yetişkin edebiyatından ayırmaz. Sonuçta çocuk edebiyatı da edebiyatın içinde bir alt tür olarak bu adla isimlendirilebilir.

4. Çağdaş çocuk edebiyatının başlangıcı

Modern çocuk edebiyatı kavramının, yeni bir kavram olduğu söylenebilir. Çünkü 16. yüzyıla gelinceye kadar doğrudan çocuklara yönelik olarak; bilinçli bir şekilde ve kurumsal faaliyetler sonucu yazılan edebiyat ürünü yoktur. Çünkü çocuklar için bilinçli olarak yazılan ilk eserler, Batı'da özellikle önce İngiltere, Fransa, Almanya İskandinav ülkeleri ve daha sonraları da Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmektedir.

Coğrafi Keşifler, reform, Rönesans hareketleri, sanayileşme, matbaanın icadı gibi gelişmeler, Batı'da dünyaya ve çocuğa bakışı değiştirmiştir. XVIII. yüzyılda Batı'da başlayan bu gelişmeler sonucunda çocuk edebiyatı alanında pedagojik bakış açısını dikkate alan yeni eserler yazılmıştır. Bahsedilen

⁷ Necla Muhammed Ali Ahmed, *Edebu't-tıfl, Daru'l-ma'rife el-camiü el-iskenderî*, Mısır, 2011, s.24

⁸ Necla Muhammed Ali Ahmed, *Edebu't-tıfl, Daru'l-ma'rife el-camiü el-iskenderî*, Mısır, 2011, s.24-25.

⁹ Necla Muhammed Ali Ahmed, *Edebu't-tıfl, Daru'l-ma'rife el-camiü el-iskenderî*, Mısır, 2011, s.25.

¹⁰ Ahmed Ali Kenân, *Edebu'l-etfal kadîmen ve adîsen 'Arabiyyen ve ecnebiyyen, Edebu't-tıfl fi'l-vatani'l-'Arabî I*, Suriye Eğitim Bakanlığı, 2004, s.70.

dönemin bilimsel verileri ve yeni toplumsal anlayışı, çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi çerçevesinde onlara sunulacak edebî ürünlerin içerik, biçim ve hedeflerinde bilinçli ve planlı değişimleri zorunlu kılmıştır.

Belirtilen tarihlerden sonra çocukların sevgiyle büyütülmesi ve eğitilmesi sürecine girilmiştir. Çocuklar artık gelecekte kendilerinden bir şeyler beklenen varlıklardır. Batı’da bu dönemden sonra çocuk, varlıkların en değerlisi olmaya başlamış; onun sağlığı, eğitimi doğumundan itibaren aile tarafından önemsenir olmuştur. Bütün bunların oluşumunda ulus devletlerin ortaya çıkması ve bu devletlerin kendi geleceklerini sürdürebilmek için yeni kuşaklara gereksinim duyması da etkili olmuştur¹¹.

Çocuk edebiyatı çerçevesinde değerlendirilebilecek ilk ürünler 16’ncı yüzyıldan itibaren çok basit bir şekilde kaleme alınmışlardır. Daha çok “Robin Hood” ve “Tom Thumb” gibi halk öykülerinden esinlenerek yazılan bu ilk dönem ürünleri, anlatım ve resimler bakımından oldukça yalın, masalımsı öykülerden oluşmaktadır. 18’inci yüzyılda; Daniel Defoe’nin “Robinson Crusoe”, Jonathan Swift’in “Gulliver’in Gezileri” ve Johann David Wyss’in “İsviçreli Robinson Ailesi”, 19’uncu yüzyıla gelindiğinde ise; Lewis Carroll’ın “David Copperfield”, Charles Dickens’ın, “Tom Brown’ın Okul Günleri”, Thomas Hughes’in, “Küçük Prens” ve “Küçük Lord” adlı kitapları başta olmak üzere birçok eser yazılmış ve bu eserler zaman içerisinde birçok dile çevrilerek çocuklara sunulmuştur¹².

Çocuk kitaplarındaki gelişme 19’uncu yüzyıla kadar yavaş olmuştur. Bu dönemde düşünceleri yaygınlaşan J.J Rousseau’nun eğitim teorisi çerçevesinde pek çok didaktik eser ortaya çıkmıştır. Geçmişe göre bir değerlendirme yapmak gerekirse dünya genelinde pedagojik, psikolojik ve sosyolojik çalışmaların artmasıyla birlikte artık aydınlar, akademisyenler, eğitimciler, pedagoglar çocuk edebiyatı konusuna daha fazla eğilmişler; yetenekli, üretken yazar ve edebiyatçılar ise ihtiyacı karşılama amacıyla daha kaliteli, ciddi ve bol ürün ortaya koyma gayreti içerisinde girmişlerdir.

Burada çocuk edebiyatı ürünlerinin yazıldıkları o dönemin izlerini taşıdıklarına, her ürünün kendi dönemindeki çocukların ihtiyaçlarını karşılama hedefiyle yazıldıklarına; bu yolla çocuk edebiyatının süreç içerisinde nasıl geliştiğine dikkat etmekte yarar vardır.

Örneğin, Daniel Defoe’nin 1719 yılında yayımlanan Robinson Crusoe adlı romanı, tekniğe hükmederek dünyaya egemen olunabileceğini vurgulayan bir eserdir. 19. yüzyıl, aydınlanma ve sanayileşmenin yanında sömürgeciliğin de geliştiği ve buna bağlı olarak bilimsel gelişmelerin hızlandığı bir yüzyıl olmuştur. Bilimsel gelişmeleri ve ona yönelimi güçlendirme amacıyla yazılan metinlerin başında Jules Verne’in yazdığı romanlar gelir. Bu romanlar, çocukların düş dünyasını geliştirmesinin yanı sıra, onları bilime yönlendiren yapıtlardır. Carlo Collodi’nin Pinokyo (1881) adlı eseri, aydınlanma eğitim anlayışının çocuğun dünyasına yansıtıldığı bir eserdir. 19’uncu yüzyıl çocuk ve gençlik edebiyatında modernleşme, sanayileşme, ulus devlet süreçlerine katkı yapan metinler yazıldığı görülmektedir¹³.

20’nci yüzyıl çocuk edebiyatını iki bölümde ele almak gerekir. Birinci bölüm 1945 yılına kadar olan dönem, ikinci bölüm ise savaş sonrası dönemdir. Ancak ikinci dönem, savaşın ardından hemen başlamamış; 1960’lara kadar süren sorgulama ve hesaplaşmaların sonunda ortaya çıkmıştır. 20’nci

¹¹ Mustafa Ruhi Şirin, Çocuk Edebiyatı Ders Notları, <https://orhansabanci.files.wordpress.com/2014/09/mustafa-ruhi-c59firin-ders-notlarc4b1.pdf>. Erişim tarihi, 02.07.2021, saat, 19:24.

¹² Onur Akbaş, Dünyada ve Türkiye’de çocuk Edebiyatının Gelişimi, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/onur_akbas_turkiyede_ve_dunyada_cocuk_edebiyatinin_gelisimi.pdf. Erişim tarihi, 02.07.2021, saat, 19:24.

¹³ Mustafa Ruhi Şirin, Çocuk Edebiyatı Ders Notları, <https://orhansabanci.files.wordpress.com/2014/09/mustafa-ruhi-c59firin-ders-notlarc4b1.pdf>. Erişim tarihi, 02.07.2021, saat, 19:24.

yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki dünya savaşı çocuk ve gençlik edebiyatını etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı çocuk edebiyatında da büyük değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde çocuk gerçekliği değişmiş, bu gerçeklik edebiyata yansımıştır. Savaş sonrası yalnız ve sokakta kalan çocuklar annesizlik, babasızlık ya da kimsesizlik gibi sorunlarıyla edebiyata yansımış, ve bu sorunları yaşayan çocuklar metnin öznesi konumuna gelmişlerdir. Ayrıca eğitim anlayışı da bu yapıtlarda sorgulanmaya başlamıştır.

1950'lere kadar Batı'nın çocuk ve gençlik edebiyatındaki temel anlayışı, çocuğun idealize edilen bir figürle özdeşleşmesi ve farkında olmaksızın rolünü benimsemesi üzerine kuruluyken, özellikle savaş sonrası yeniden sorgulanan eğitim sistemi ve edebiyat anlayışı çocuk edebiyatının da sorgulanmasını getirmiş ve çocuk edebiyatında yoğun bir didaktik tarzdan vazgeçilmiştir. Çocuk edebiyatı, çocuk gerçekliğine daha bir saygıyla yaklaşır, çocuğu edebiyatın nesnesi olmaktan çıkarıp öznesi durumuna getirirken; bu edebiyatın içine toplumsal eleştiriler rahatlıkla girmeye başlamıştır¹⁴.

Avrupa'da çocuk edebiyatı sistemli bir şekilde 18'inci yüzyılın ikinci yarısında başlamış; o dönemde meydana gelen gelişmeler bu edebiyata yansımış, böylece süreç içinde oluşan çocuk edebiyatı eserleri, tüm dünyayı etkilemiştir. Dolayısıyla birinci başlıkta verilen çocuk edebiyatı tanımı, Avrupa'da ortaya çıkan, gelişen ve dünyaya yayılan çocuk edebiyatını nitelemektedir. Ancak çocuk ve çocukluk olguları eski çağlarda da vardır, on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmış değildir. O halde eski çağlarda yaşayan çocuklar için üretilen edebî metinler, çocuk edebiyatı sınırları dışında mı, içinde mi değerlendirilmelidir? İşte bu sorunun cevabı, çocuk edebiyatının başlangıcına dair fikir verecektir. Dolayısıyla burada eski çağlarda farklı kültür ve medeniyetlerde çocuk edebiyatı ile ilgili bilgilere yer vermekte fayda vardır.

Çocuk edebiyatı ile ilgili olarak günümüzde yapılan tanımlar baz alınarak geriye bakıldığında eski çağlarda çocuk edebiyatı ürünlerinin var olduğunu iddia etmek doğru olmaz. Çünkü bugünkü kriterlere göre geçmişte yazılan çocuk edebiyatı ürünü bulmak mümkün değildir. Ancak her dönem kendi şartları içerisinde değerlendirildiğinde eski çağlarda da çocuk edebiyatı ürünlerinin var olabileceğini iddia etmek mümkündür.

5. Eski Çağ ve medeniyetlerde çocuk edebiyatı

Çocuk edebiyatı için yukarıda verilen tanım, on dokuzuncu yüzyıldan sonra ortaya çıkmış olan edebiyatı nitelemektedir. Ancak eski çağlardaki çocuk edebiyatı, bu türün sonradan kazanmış olduğu bugünkü özelliklere sahip değildir.

Her olay kendi dönem ve şartları içerisinde değerlendirilmelidir ilkesinden hareketle eski çağlarda çocuklar için üretilen edebî ürünlerin de kendi dönemleri içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü günümüz şartlarından hareketle eski dönem çocuk edebiyatını, eski dönemlerin şartlarından hareketle de günümüz çocuk edebiyatını değerlendirmek yanlış olacaktır. Bu yüzden çocuk edebiyatının ne olduğu ve ne zaman başladığı ile ilgili konuların daha iyi anlaşılması için eski çağlarda çocuk edebiyatı konusunun incelenmesi gerekmektedir.

Yazının olmadığı ve buna bağlı olarak da yazılı edebî kültürel birikimin bulunmadığı çağlarda, çocuk eğitiminde bir araç olarak kullanılan çocuk edebiyatı alanındaki boşluğu sözlü edebî ürünlerin doldurduğu bilinmektedir. Her insan, içinde bulunduğu kültürden beslenir, etkilenir, ona katkıda

¹⁴ Mustafa Ruhi Şirin, Çocuk Edebiyatı Ders Notları, <https://orhansabanci.files.wordpress.com/2014/09/mustafa-ruhi-c59firin-ders-notlar4b1.pdf>. Erişim tarihi, 02.07.2021, saat, 19:24.

bulunur ve onu sonraki nesillere taşır. Milletleri birbirinden ayıran millî kültür ve değerleridir. Kendilerine ait kültürü, gelecek nesillere aktararak korumanın bilincine varmış olan yazı öncesi dönemin insanları da bu konuda sözlü destanlara, masallara, hikâyelere, ninnilere ve halk ozanlarının yazdığı manzum hikâyelere başvurmuşlardır¹⁵.

Yazının icat edilmesinden sonra -her ne kadar medeniyetlerin yazıya geçiş süreçleri birbirinden farklı da olsa- sözlü edebiyat ürünlerinin yazıya geçirilmesiyle bir edebiyat kültürü oluşmaya başlamış eski çağlardaki çocuklar da oluşan bu kültürden kendi paylarına düşeni almış olmalıdırlar.

Çocuk her yerde ve zamanda çocuktur; aynı saf, masum fitrat üzere doğar, aynı özellik ve ihtiyaçlara sahiptir. Genel olarak sanat, özelde çocuk edebiyatı, nasıl günümüz çocuklarının bir ihtiyacı, kültür aktarma aracı ise eski toplumlarda toplumların da kendi benliklerini sürdürmek için kültürel miraslarını gelecek nesillere aktarma aracı ve çocukların da ihtiyaç duyduğu bir unsur olmuştur. Bu sebeple eski toplumlarda da günümüz çocuk edebiyatı ürünlerinin işlevini gören edebî ürünlerin olduğunu var saymak mümkündür.

Eski medeniyetlerin çoğunda, çocuk edebiyatının varlığına dair belgelere dayanan bilgiler, günümüze kadar ulaşmıştır. Uzakdoğu, Mısır, Arap, Grek ve Türk medeniyetlerinden miras alınan bu belgeler, çocuk edebiyatının köklerinin 18'inci yüzyıldan daha öncesine götürülmesi gerektiği düşüncesini desteklemektedir.

5.1. Eski Uzak Doğu Medeniyetlerinde

Çocuk edebiyatının ana hatları, doğulu usta sanatçı ve akılların katkılarıyla eski yakın ve uzak doğuda doğdu ve şekillendi denebilir. Doğulu sanatkar akıllar, çocuk ve yetişkinlere yönelik edebiyat oluşturdular. Eski zamanlarda oluşturulan bu edebiyat, en harika çeşitleriyle orta çağa kadar uzanmıştır. Özellikle Hindistan'da tüm farklı çeşitleriyle roman sanatı, fabllar, destanlar pek çok dünya diline çevrilerek geniş yankı bulmuştur. Bunların en önemlileri "Rashvahni", "el-Hıtvıyadisa", "Bencedentosa" isimleriyle bilinen fabllar ve mizahi hikâye koleksiyonlarıdır. Fakat Hint hikâyeciliğinin orijinal incisi, Hintli filozof Beydaba'nın, Hint Kralı Debşelem için yazdığı, Fars Kralı Kısra'nın Hindistan'dan kitabın bir nüshasını getirtip Farsçaya tercümesini yaptırdığı, Abdullah b. Mukafaa'nın Arapça'ya tercüme ettiği "Kelile ve Dimne" adlı hikâye kitabıdır¹⁶.

Tercümeler yoluyla Hint hikâye ve destanları dünya edebiyatında yayılmaya devam etmiştir. Arap edebiyatı da Hint edebiyatının yayıldığı, etkilediği edebiyatlardan biridir. Parça parça veya bütün halinde Arap ülkelerinin pek çok bölgesinde bu hikâyeler yayımlanmıştır. Çocuklara yönelik orijinal hikâyelerin münferit olarak yayınlananlarını da buna eklemek gerekir. Mesela "Dört Yakut", "Güvercin Gerdanlığı" "Amcaoğullarının Savaşı" "En Cömert Emir", "Dört Brahman" Arap dünyasında yayılan hikâyelerdendir¹⁷.

Dünya çocuk edebiyatı, Japon, Hint, Çin, Fars kültürüne ait hikâye ve destan birikiminden etkilenmiştir. Bu koleksiyondan olan hikâyeler de Arapça'ya tercüme edilerek dünyanın diğer ülkelerine yayılmışlar, uydurma doğu edebiyatı hikâyelerini içeren baskıları yapılmıştır. Bunlar "Fabllar" (Dünyanın Yaratılışı,

¹⁵ <https://docplayer.biz.tr/12844235-Dunyada-ve-turkiye-de-cocuk-edebiyati-nin-gelisimi-onur-akbas.html>. Erişim tarihi, 01.07.2021, saat: 19:19.

¹⁶ Ahmed Zalat, Edebu't-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvaduhu, eş-Şeriketu'l-Arabiyy li'n-neşr ve't-tevzi', el-Kahira, 1997, s.19.

¹⁷ Ahmed Zalat, Edebu't-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvaduhu, eş-Şeriketu'l-Arabiyy li'n-neşr ve't-tevzi', el-Kahira, 1997, s.19.

Kadın, Cüce Ağaçlar, Tacir Ribhi, Güneşin Gazabı, Vahşi Kedinin Bakıcısı, Sevimli Söğüt) isimleriyle bilinen hikâyelerdir¹⁸.

İran (Fars) ise, Arap edebiyatına, doğu muhayyilesinin kapılarını açan en harika hikmetli hikâye ve kıssa edebiyatı örneklerini sunmuştur. Çocuklara yönelik olarak yazılan “Üç Soru”, “Ebi Nevasir’in Macereleri”, “Büyük Mektep” gibi uyduruk roman koleksiyonları, şiirler ve destanlar gibi büyük çalışmalarla katkıda bulunmuştur¹⁹.

Eski uzak doğu ülkelerinde destan, şiir, fabl türü edebî ürünlerin yanı sıra farklı çeşitleriyle tiyatroların da var olduğu bilinmektedir. Kadim medeniyetlere ait çocuk edebiyatı araçlarından biri olan Fidoşka adlı kukla tiyatrosunun Hindistan’da ortaya çıkan en eski çocuk tiyatrosu örneği olduğu kabul edilmektedir. Kukla tiyatrosu, Çin’de de geleneksel köklü başka bir tür olmuştur. En bariz kahraman karakteri Kahraman Kyo olan kukla tiyatrosu Çin’deki gibi Cava, Burma Endonesya, Srilanka’da yaygınlaşmıştır. Cava, Burma Endonesya, Srilanka’da şekil ve yapılaş bakımından kahraman kuklayla eski zamanlarda olduğu gibi kutlamalar yapılmaktadır. Japonlar, kukla ile gölgeyi birlikte Burnak adı verilen tiyatro sahnesinde birlikte sunmak yoluyla kuklacılığa yeni birtakım ilkeler sokarak kuklacılığı farklı bir boyuta taşımışlardır²⁰.

5.2. Eski Mısır’da çocuk edebiyatı

Eski Mısır medeniyetini inşa edenler, çocuk edebiyatı kavramını bilmiyorlardı; ancak Mısırlı çocuklar, eğitimcileri tarafından kendilerine anlatılan sözlü edebî eserleri ezberleyerek yetiştirilmekteydiler. Eski Mısırlılar, eğitimsel, hikmetli sözler ve öğüt içerikli bir çocuk edebî türüne sahiptiler. Bu edebî tür, Mısır medeniyetinin eski dönemlerine ait önemli kaynak oluşturmaktadır. O dönemlere ait en değerli edebî parçalara örnek olarak, uğradığı zulmü Fir’avn’a şikâyet eden bir çiftçinin şikâyetlerini içeren “الفلح الفصح - Fasih Çiftçi” ismiyle bilinen kıssadır. Bu kıssa, belagat üslubu, içerdığı müthiş tevriye ve mizahı, akıcı beyanı, pedagojik öğelere yer vermesi ile Mısır’da o dönemde yaşayan çiftçilerin çektikleri sıkıntıları, hayatlarındaki karmaşadan nasıl baktıklarını ortaya koyan edebî bir belge niteliğindedir. Orta Mısır tarihine ait bir diğer çocuk kıssası da “قصة البحار - Denizci’nin Hikâyesi” adlı kıssadır. Kıssa genel olarak Binbir Gece Masallarındaki Denizci Sindibad ve İngiliz edebiyatındaki Robinson Crusoe masalına benzemektedir²¹.

Eski çağlarda çocuk eğitiminin ve çocuklara sunulacak metinlerin özelliklerinin bilincinde olan medeniyetlerin var olduğu da bilinmektedir.

5.3. Eski Grek Medeniyetinde çocuk edebiyatı

Grek medeniyetinin bazı düşünürleri, pedagoji ilminin ilkeleri doğrultusunda yazılmış edebî eserlerin çocuklara sunulması gerektiğinin bilincindeydiler. Greklerin ünlü filozofları Platon ve Aristo, çocuğun eğitim-öğretimi konusunu ele alan en eski düşünürlerden sayılırlar. Platon, “Cumhuriyet ve Kanunlar” adlı kitabında bu meseleyi tartışmış, insan yetiştirmeyi bitki yetiştirmeye benzeterek, bitki yetiştirirken

¹⁸ Ahmed Zalat, Edebu’t-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvvaduhu, eş-Şeriketu’l-Arabiyy li’n-neşr ve’t-tevzi’, el-Kahira, 1997, s.20.

¹⁹ Ahmed Zalat, Edebu’t-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvvaduhu, eş-Şeriketu’l-Arabiyy li’n-neşr ve’t-tevzi’, el-Kahira, 1997, s.20.

²⁰ Ahmed Zalat, Edebu’t-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvvaduhu, eş-Şeriketu’l-Arabiyy li’n-neşr ve’t-tevzi’, el-Kahira, 1997, s.27-28.

²¹ Ahmed Zalat, Edebu’t-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvvaduhu, eş-Şeriketu’l-Arabiyy li’n-neşr ve’t-tevzi’, el-Kahira, 1997, s. 8.

nasıl ona zarar veren ve onun gelişimini engelleyen yabancı zararlı otlardan arındırılması gerekiyorsa insanın da erken yaştan itibaren ona zarar veren ve gelişimini engelleyen doğal ve sosyal engellerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Aristo'ya gelince o da çocukların ilk üç senede mümkün olduğunca acı ve hüznün olmadan mutlu bir şekilde yaşamaları gerektiği kanısındadır. Aristo da aynı Eflatun gibi çocukların erken yaşta eğitim-öğretim görmesi, hayatlarının olumsuz etkenlerden uzak bir şekilde korunarak geçmesi gerektiğini vurgular. Bundan dolayı çocuklara anlatılan hikâyelerin ayıklanması, seviyelerine uygun hikâyelerin seçilmesi gerektiği gibi çocukların, kötü ibareler duymamaları, uygun olmayan resimleri görmemeleri gerektiğini ifade eder²².

Eski Greklerde çocuklar, Homeros gibi birçok şairin şiirlerinden seçme edebî metinleri, Ezop Uydurma Masalları gibi pek çok masalları ailede anne ve çocuk bakıcılarından öğrenerek yetiştirilmekteydiler. Eski Grekler, erken dönemde çocuğun edebiyat ve müzik eğitimine başlamaktaydılar. Çocuklar, edebiyat ve müzik eğitimi yoluyla Grek kültürüyle donanırlar, böylece erken yaştan itibaren günümüzdeki kurallara riayet edildiği kadar olmasa da kendi seviyelerine uygun, planlı ve bilinçli bir eğitimini çocuk edebiyatı yoluyla almaktaydılar²³.

5.4. Eski Cahiliye Arap ve İslam Medeniyetinde çocuk edebiyatı

Eski Cahiliye Araplarının edebî türlerden nesir ve özellikle de şiir sanatında çok gelişmiş oldukları bir gerçektir. Araplar, Sami topluluklarındandırlar ve bu toplumların kültürlerinde var olan kıssalar civar pek çok bölgeye yayılmıştır. Eski Araplar, yaşadıkları olayları “Eyyam el-Arab” denen kıssalar yoluyla sözlü olarak nesilden nesile aktarmalarıyla meşhurdurlar. Yazının henüz yaygınlaşmadığı, sözlü kültürün hüküm sürdüğü Cahiliye Arapları, şiir sanatı yoluyla da kendi medeniyet ve kültürlerine ait birikimleri yüzlerce yıllık süreçler sonucunda oluşan şiir rivayet etme geleneğiyle gelecek nesillere aktarmayı başarmışlardır. Uzun süreçler sonucunda oluşan sözlü Arap edebiyatı, çocuklara yönelik birtakım ürünleri de barındırmaktadır. Cahiliye dönemi çocukları, kendi dönemlerinin şartları dahilinde bu kültür ve bilgi hazinesinden faydalanabilmişlerdir²⁴. Araplar, çocuklarının gelişim aşamalarında onların akli ve ruhi ihtiyaçlarını doyurma zorunluluğu hissetmiş olmaları ki çocuklar için masal, hikâye ve başka türlerde edebî telifler ortaya koymuşlardır²⁵.

Eski Arap kültüründe çocuklar için yazılmış metinler olduğu şeklinde açıklanabilecek eskilere ait deliller sunmak mümkündür. Çünkü Arap kültürü, anne veya bakıcıların çocuğa raks ettirmek için söyledikleri şarkıları, çocuğu uyutmak için söyledikleri ninnileri, Eyyam el-Arab denen Arapların güncelerinin anlatıldığı birtakım olayların basitleştirilerek anlatılan hikâyeleri, çocuklara günlük basit bilgilerin öğretilmesi için sorulan bilmeceleri, çocukların oyun oynarken söyledikleri oyun tekerlemelerini, yaşadıkları toplumun örf-ananesine göre yetişmeleri için söylenen nasihatleri ve özlü sözleri ihtiva etmektedir. Kadim Arap edebiyat kültürünü meydana getiren bu ürünler, kolay ezberlenmesi ve akılda tutulması için manzum şiir biçimini almıştır. Çocukların ilk karşılaştığı edebî ürün ise çocuk oynatma şarkıları ve şiirleridir. Eski Arap nazariyecileri şiire diğer hedeflerinin yanı sıra ahlaki değerlerin öğretilmesi hedefini de yüklemişlerdir. İbn-i Haldun, mukaddimesinde didaktik edebiyatın önemine ve bu konuyla ilgili olarak Arapların ne dediğine işaret eder. Araplar çocuk eğitiminde, öğretici edebiyatın

²² Ahmed Zalat, Edebu't-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvraduhu, eş-Şeriketu'l-Arabiyy li'n-neşr ve't-tevzi', el-Kahira, 1997, s.17.

²³ İbrahim Nushi, Tarihu't-terbiyyeti ve't-ta'lim ('Asri'l-Bitaleme), Cilt 2, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'amme li'l-küttab, el-Kahira, 1985, s.30-95.

²⁴ Ahmed Zalat, Edebu't-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvraduhu, eş-Şeriketu'l-Arabiyy li'n-neşr ve't-tevzi', el-Kahira, 1997, s.33.

²⁵ Ahmed Zalat, Edebu't-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvraduhu, eş-Şeriketu'l-Arabiyy li'n-neşr ve't-tevzi', el-Kahira, 1997, s.34.

en yüksek metot olduğunu, çocuklara Kur'an okutulması, ahbar (Arapların tarihte yaşadıkları olaylar) öğretilmesi, şiir rivayet ettirilmesi, dilin inceliklerinin şiir yoluyla öğretilmesinin gerekliliğine inanmışlardır²⁶. Eski Arap edebiyatından günümüze ulaşan meşhur çocuk hikâye ve şiirlerine dair eski örnekler çokça vardır. Bunların bazıları dünyanın pek çok bölgesine yayılmıştır. Nabîğa ez-Zübeynî'nin buna örnek verilebilecek şiirleri vardır.²⁷

Eski Arap çocuk edebiyatında, fabl türü şiirler de mevcuttur. İbn Mukaffa, Farsça'dan tercüme ettiği Kelile ve Dimne isimli eserin çoğunu şiir nazmında yazmıştır. Kelile ve Dimne, Arap halk edebiyatında yeni bir hareket, çılgır açmıştır. Kelile ve Dimne'den sonra onun değerinde olmasa da benzeri pek çok kitap ortaya çıkmıştır. Örneğin Selh b. Harun'un Afra ve Se'la, Ali b. Davud'un "Nemr ve Sa'leb, Ebi Ala el-Maarri'nin es-Sahil ve eş-Şabih, İbn Zafer el-Endülüsi'nin Selvanu'l-Muta fi udvani't-tiba, İbn Abbas'ın Fakihetu'l-Hulefa ve Fakihetu'z-Zürefa gibi eserler Kelile ve Dimne'ye benzerler.²⁸

Buraya kadar anlatılanlar bize göstermiştir ki kadim Arap edebiyatında hikâye mirasının varlığı açıkça görülmektedir. Fakat şuna da işaret etmek gerekir. Çocuklar için rivayet edilen hikâyeler, o zamanlar yetişkinlerin yazıp, hayal ettikleri şekildedir.

İslami dönemde halifelerin, komutan ve ileri gelenlerin evlerinde çocuklara verilen önem zirveye ulaşmış ve çocukların yetiştirilmesi ve eğitilmesi için çalışan mürebbi, edebiyatçı, şair bir sınıf ortaya çıkmıştır. İlk dönem İslam ulemâ ve fukahâsı, çocuğa ihtimam göstermenin önemini fark etmişler, onların akli geliştiren, kalbe hitap eden kitapları inceleyerek faydalanmaları, eğitilmeleri ve irşat edilmeleri teşvik edilmiştir.

Ancak İslam ile çocuk edebiyatı ürünlerinin konuları değişmiştir. Ele alınan düşünceler, artık ya din ya bu dinin simge ve özellikleri; Hz. Peygamber, İslam'a ait değerler gibi konular olmuştur. Özellikle Kur'an hikâyeleri, şiir ve nesir olmayan; ikisinin de özelliklerini barındıran metinlerdir. Bu yüzden âlimler Kur'an hikâyelerini kendi çalışmalarında kullanmışlar, çocuk ve avam seviyesine uygun olanlarını çocuk ve halkın eğitimi için hikâyelerine eklemişlerdir²⁹.

İslam'ın altın çağını yaşadığı, İslami ilim ve düşüncenin teşekkül ettiği hicri üçüncü, dördüncü yıllardan sonraki dönemlerden itibaren çocuk eğitimi, eğitim araçları ve metotları konusunda ilerlemeler kaydedilmiş, dönemin şartları çerçevesinde bu konuyla ilgili bilgiler verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde özellikle çocuğa görelilik ve çocuğun seviyesine uygunluk kuralına vurgu yapıldığı dikkatlerden kaçmamalıdır.

İbn Sina, çocuğun kas ve eklemleri güçlenince, dili oturunca öğrenmeye; ezber yapmaya ve dinlemeye hazır olunca Kur'an öğrenmeye, hece harflerini yazmaya ve dini öğretileri almaya, recez vezninde şiirler okumaya başlaması gerektiğini önermektedir. Ancak okunacak şiirin, çocuğun gücü nispetinde ve kolay olmasını tavsiye etmektedir. İbn Yusam da çocuğa kısa Kur'an surelerinin, harfleri okuyup yazmayı

²⁶ Beyan es-Safedi, Şi'ru'l-etfâl fi'l-vatani'l-Arabî (dirâse târîhiyye nakdiyye), el-Hey'etü'l-Âmmetü's-Suriyye li'l-küttâb vizâretü's-sekâfe, Şam, 2008, s.10.

²⁷ Şiir için bkz. Beyan es-Safedi, Şi'ru'l-etfâl fi'l-vatani'l-Arabî (dirâse târîhiyye nakdiyye), el-Hey'etü'l-Âmmetü's-Suriyye li'l-küttâb vizâretü's-sekâfe, Şam, 2008, s.20.

²⁸ Şiir için bkz. Beyan es-Safedi, Şi'ru'l-etfâl fi'l-vatani'l-Arabî (dirâse târîhiyye nakdiyye), el-Hey'etü'l-Âmmetü's-Suriyye li'l-küttâb vizâretü's-sekâfe, Şam, 2008, s.26.

²⁹ Ahmed Zalat, Edebu't-tufule usuluhu ve mefahimuhu, eş-Şeriketu'l-Arabiyy li'n-neşr ve't-tevzi', el-Kahira, 1997, s.44.

öğrendikten sonra matematik ve aşamalı olarak inanç esaslarının, çocuğun hoşuna gidecek şiir ve risalelerin ona öğretilmesin gerektiğini vurgulamaktadır³⁰.

Âlimler tarafından tavsiye edilen bu metot zamanla benimsenmiştir. Metodun savunucuları, işe çocuğa okuma yazma öğretmek, şiir ezberlemeyi, şiir yazma ve okumayı, çocuğun seviyesine uygun dil kurallarını öğretmekle başlarlar. Daha sonra Kur'an ve Kur'an ilimlerinin öğretilmesi aşamasına geçerler; ancak burada da yine çocuğa kolay gelen kısa surelerin ezberletilip, anlayabileceği kadar bilgiler verilmesini tavsiye ederler³¹. Tavsiye edilen bu metot, Arap ve İslam topraklarında her bölgenin kendine has metot sunum ve nitelik farklılıklarıyla beraber eskiden günümüze kadar gelmiştir.

Eski medeniyetlerin dillerinde, çocuklar için veya onlar hakkında çeşitli edebî türlerin var olduğu, bu edebiyatın çocuğa kazandırılmak istenen değerleri tamamlayıcı, eğitimsel hedeflerinin olduğu kadim medeniyetlerin ulaşılabilen metinlerinden anlaşılmaktadır.

5.5. Türk Medeniyetinde çocuk edebiyatı

Türklerde çocuk sadece soyun devamı olarak görülmemiş aynı zamanda sosyal yaşamın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple çocuk için veya çocukların kendi kendilerine ortaya koydukları oyunlar içinde ya da onlardan bağımsız olarak sözlü ve yazılı bir edebiyat gelişmiştir.

Bebeklik dönemi boyunca annenin söylediği ninniler, çocukluk veya sonrası dönemlerde çocukların dinledikleri masallar, oyunlarda söylenen tekerlemeler, büyüklerinden dinledikleri destanlar, manzum, mensur veya nazım-nesir karışık halk hikâyeleri, çocuk ve edebiyat ilişkisinin ilk temellerini oluşturmaktadır.

Her milletin sözlü ve yazılı geleneğinde çocuklar için oluşturulan edebî ürünler mevcut olup, bunları çocuklar kendileri için veya büyükler çocuklar için meydana getirmiş olabilir. Çocuk edebiyatının merkezinde “çocuk” vardır. Kim tarafından oluşturulduğuna bakılmadan çocuklar veya büyükler tarafından icra edilen bu edebiyat; öğrenme, eğlenme, edebî dil oluşturma ve geliştirme, sosyalleşme, millî bilinç aktarma gibi işlevleri yerine getirmektedir.

Bireyin doğumundan yetişmesine kadar halk edebiyatının sözlü ve yazılı ürünleri, doğrudan ya da dolaylı olarak çocukların hayatında etkilidir. Manzum halk edebiyatı ürünlerinin çocukların dil gelişimine etkilerini inceleyen Çevirme, şu tespitleri yapmaktadır: “Çocukların, ilk çocukluk döneminden başlayarak anlam evrenlerine uygun olarak görsel, işitsel ve dilsel iletilerle beslenmeleri gereklidir. Çocuklara anlatılan söylenen; türkü, ninni, mâni, bilmece, tekerleme ve halk şarkıları, çocukları anadilinin söz varlığıyla tanıştırır. Bir dilin sözcüklerini, deyimlerini, söz kalıplarını, özdeyiş ve atasözlerini, dil musikisini çocuklara halk edebiyatı ürünleri kazandırır. Bir dilin bütün kuralları, anlatım olanakları önce sözlü edebiyat ürünü dediğimiz halk anlatılarından konuşma dilinden hareketle günlük yaşam içerisinde çocuklar tarafından doğal bir süreç içerisinde fark edilir. Daha sonra bu halk

³⁰ İbn Bessam, Muhammed b. Ahmed b. Nihayetu't-terbiyye fi talebi'l-his'be, tahkik ve ta'lik Husamuddin es-Semirai, Matba'ati'l-me'arif, Bağdad, 1987, s.117; Ahmed Zalat, Edebu't-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvvaduhu, eş-Şeriketu'l-Arabiyy li'n-neşr ve't-tevzi', el-Kahira, 1997, s.63.

³¹ İbn Bessam, Muhammed b. Ahmed b. Nihayetu't-terbiyye fi talebi'l-his'be, tahkik ve ta'lik Husamuddin es-Semirai, Matba'ati'l-me'arif, Bağdad, 1987, s.117; Ahmed Zalat, Edebu't-tufule usuluhu ve mefahimuhu ve ruvvaduhu, eş-Şeriketu'l-Arabiyy li'n-neşr ve't-tevzi', el-Kahira, 1997, s.64.

edebiyatı ürünlerinin yazılı dile geçmesiyle devam eden dil eğitimi yazılı edebiyat ürünleriyle varlığını sürdürür.”³²

Bascom, folklorun işlevini sosyal bağlam, kültür onaylaması, eğitim ve davranış örüntülerini sürdürme olarak ortaya koymaktadır.³³ Çolak, Bascom'un belirlediği bu işlev atlasının çocuk edebiyatının amaçları ile örtüştüğünü ifade etmektedir.³⁴ Sözlü kültür ve destanlar çağı olarak tanımlanabilecek dönemlerde çocukların farklı yönlerden gelişimi için faydalanan folklorik materyaller, günümüz çocuk edebiyatı yazarları için de asırlar evvelinden gelen ve ortaya çıktığı millete ait kültürel bilgi birikimini barındıran bir hazine olarak değerlendirilebilir.

Sözlü ve yazılı edebî ürünler çocuk edebiyatının materyallerini mi oluşturur yoksa çocuk edebiyatının kendisini mi oluşturur sorusunun cevabı kanaatimizce çocuk edebiyatının amacı ve işlevinde aranmalıdır.

Sonuç ve tartışma

18'inci yüzyıldan sonra ortaya çıkan bilimsel gelişmeler ve onun sonucunda şekillenen yeni dünya anlayışı çerçevesinde çocuğa bakışı değiştiren, çocuğu doğrudan planlı, bilinçli bir şekilde merkeze alarak yazılan, kendine özgü birtakım özellikleri bulunan çocuk edebiyatı, eski çağlardaki ile aynı özelliklere haiz değildir. Eski dönemlerde çocukların ihtiyacını gideren edebî ürünlerin günümüzdeki çocuk edebiyatı ürünleriyle aynı olmaması, eski dönemlerde böyle bir edebiyatın olmadığı anlamına gelmez. Her dönem kendi şartları içerisinde değerlendirildiğinde eskiden de günümüzde olduğu gibi çocukların ihtiyacını gideren edebî ürünlerin var olduğunu söylemek mümkündür.

Çocuk edebiyatını yok sayanlar, çocuk edebiyatının bugünkü gibi pedagojik bakış açısı, çocuğa görelilik, çocuğun gelişim aşamaları gibi kriterleri gözetmediği, yazılı olmadığı ve bu kavramın geçmişte bilinmediği şeklindeki iddialardan hareketle meseleye bakmaktadırlar. Oysa bugünkü anlamda olmasa da her milletin kendi kültüründe var olan, günümüz çocuk edebiyatı kriterlerinin bir kısmına sahip olduğu veya o zamanki çocukların ihtiyacını karşılayan sözlü veya yazılı bir edebiyatın var olduğu farklı medeniyetlerin sözlü kültür miraslarında yer alan anlatılardan anlaşılmaktadır. Ancak işlev, amaç, hedef kitle dikkate alınarak çocuk edebiyatı ölçüleri çerçevesinde yazılan ürünler çocuk edebiyatı diye nitelendirilebilir. Diğer yandan günümüzde edebî kriterler yerine piyasa kriterleri düşünülerek yazılmış olan ürünler de çocuk edebiyatı sayılamamalıdır. Edebî niteliklerden yoksun, tamamen çocuğu oyalama, eğlendirme ve benzeri kaygılarla, ticari amaçlarla üretilen bu ürünler çocuk edebiyatı yerine çocuk materyalleri diye isimlendirilebilir.

Çocuk edebiyatı, çocukların içinde yetiştikleri toplumla kaynaşma, değerlerini tanıyıp benimseme amacıyla kültürel mirasın seviyelerine uygun bir dil ve üslupla sözlü ve yazılı olarak kendilerine sunulduğu yazılı veya sözlü bir edebiyattır şeklinde tanımlanırsa; çocuklar için yazılan ve geçmişten miras olarak alınan sözlü/yazılı ürünlerin tamamı çocuk edebiyatı sayılmalıdır. Buradan hareketle, çocuk edebiyatı insanlığın edebiyat yapmaya başladığı günden beri vardır denebilir. Çocuk edebiyatı

³² Hülya Çevirme, “Şiirsel Halk Edebiyatı Ürünlerinin Çocuğun Dil Eğitimine Katkıları”, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2004, 5 (7), s.23.

³³ William Bacom, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2, (çev. Ferya Çalış), Geleneksel Yayınları, 2005, s.125-151.

³⁴ Faruk Çolak, "Çocuk Edebiyatı Materyali Olarak Folklorik Ürünler ve Eflatun Cem Güney'in Bu Konudaki Görüşleri", The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS), 2016, 1 (2), s. 65.

19'uncu yüzyılın ortalarından sonra ortaya çıktı demek yanlış olur. Eski çağlarda da vardı; ancak günümüzdeki özelliklerin tamamına sahip değildi demek daha doğru bir yaklaşım olur.

Kaynakça

- Ahmed, Necla Muhammed Ali (2011). Edebu't-tıfl. Mısır : Daru'l-ma'rife el-camiû el-iskenderî.
- Bacom, William (2005). Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2, (çev. Ferya Çalış), Geleneksel Yayınları.
- Çevirme, Hülya (2004). "Şiirsel Halk Edebiyatı Ürünlerinin Çocuğun Dil Eğitimine Katkıları", İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5 (7), s.23-29.
- Çolak, Faruk (2016). "Çocuk Edebiyatı Materyali Olarak Folklorik Ürünler ve Eflatun Cem Güney'in Bu Konudaki Görüşleri", The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS), 1 (2), s. 64-70.
- Demiray, Kemal (1970). Türkçe Çocuk Edebiyatı. (12. Baskı). İstanbul : Milli Eğitim Basımevi.
- Dilidüzgün, Selahattin (2000). Çocuk Kitaplarında Yazınsal Nitelik. I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, (hızl. Serdar Sever). Ankara : Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi Yayınları.
- el-Hiti, Hadi Nu'man (1988). Sekafetu'l-etfal. Kuveyt : 'Alemlu'l-Ma'rife.
- es-Safedi, Beyan (2008). Şi'ru'l-etfâl fi'l-vatani'l-Arabî (dirâse târîhiyye nakdiyye), el-Hey'etü'l-Âmmetü's-Suriyye li'l-küttâb vizâretü's-sekâfe, Şam, s.10.
- Gökşen, Enver Naci (1985). Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız. (Geliştirilmiş 5. Basım). İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Gürel, Zeki (2001). İkişine Doğru Çocuk Edebiyatımız. Ankara : Bizim Büro Basımevi.
- İbn Bessam, Muhammed b. Ahmed b. (1987). Nihayetu't-terbiyye fi talebi'l-his'be, tahkik ve ta'lik Husamuddin es-Semirai. Bağdad : Matba'ati'l-me'arif.
- Kenân, Ahmed Ali (2004). Edebu'l-etfal kadîmen ve adîsen 'Arabiyyen ve ecnebiyyen, Edebu't-tıfl fi'l-vatani'l-Arabî I, Suriye Eğitim Bakanlığı.
- Nushi, İbrahim (1985). Tarihu't-terbiyyeti ve't-ta'lim ('Asri'l-Bitaleme), Cilt 2. el-Kahira : el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'amme li'l-küttâb.
- Oğuzkan, A.Ferhan (2001). Çocuk Edebiyatı, (7. Basım) . Ankara:Anı Yayıncılık.
- Şirin, Mustafa Ruhi (2007). Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış. Ankara : Kök Yayıncılık.
- Tamer, Ülkü (1988). Çocuk Edebiyatı, Çocuk Edebiyatı Yıllığı (hızl. Mustafa Ruhi Şirin). İstanbul : Gökyüzü Yayınları.
- Yalçın, Alemdar & Aytaş, Gıyasettin (2017). Çocuk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Zalat, Ahmed (1997). Edebu't-tufule usuluhi ve mefahimuhu ve ruvvaduhu. el-Kahira : eş-Şeriketu'l-Arabiyy li'n-neşr ve't-tevzi'.
- <https://orhansabanci.files.wordpress.com/2014/09/mustafa-ruhi-c59firin-ders-notlarc4b1.pdf>.
- http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/onur_akbas_turkiyede_ve_dunyada_cocuk_edebiyatinin_gelisimi.pdf.
- <https://docplayer.biz.tr/12844235-Dunyada-ve-turkiye-de-cocuk-edebiyati-nin-gelisimi-onur-akbas.html>.